

СҮФИ ОЛЛОЁР: МАЪНАВИЯТ ҚИРРАЛАРИ

ИККИНЧИ МАҶОЛА

МУТАФАКИР ШОИР ВА НАСРНВИС
Сүфи Оллоёрдан бизгача тасаввубу руҳида ёзилган тўрт китоб этиб келган. Шулардан биринчиси «Маслак ал-муттақийн» бўлиб, бу китоб ҳақида шоир «Сабот ул-ожизин» да шундай маълумот беради:

Битимбен форсий тилда бир китоби,
Тамом анда масойилнинг жавоби.
Ҳама фатову тақонинн баёни.

Ўн иккни мингид ортуқ битди они.

Сүфи Оллоёрнинг иккинчи китоби «Сабот ул-ожизин» ҳам назм билан ёзилган, бирор биринчи китобдан фарқи ўлароң тили туркӣ чадир. Мазкур китоби ҳам сўфиийн тақиатининг айрим жihatлari ҳамда умуминсоний қадриятлар, одоб-аллоҳ масалалари бадиий талқин этилган. Бу ҳақида шоир шундай ёзган:

Еззидилор форсий тил бирла мактуб —
Ақидоти, фуруғи қўриғи маҳбуб.
Анним кўрдилар туркӣ бронлар,
Дедилар: гар до ўзаси эразлар
Битилар туркӣ тил бирла ақидা,
Кунгуллар бўлса ақиди орамида.

Яъни: ётиқод, Ҳаққа етиши юлни ёрнавуф нурлар ҳақида форсий тил билан китоб ёздингиз: энди, туркӣ тилда ҳам ётиқод ҳақида бир китоб ётсангиз.

Форсий тилда ёзилган илми рӯҳдаги асарларни тушунишга кичи етмаган омманинг мазкур тақиифи шоигра матъул тушуда ва уртошлиарининг бу сайды-харқатларини матонат деб баҳолайди ҳамда уларнинг истакларини бажариша бел болганди:

Агарчандеки бўлсан мазги йўқ пуст,
Ишорат қизиллар чуң бир неча дўст.

Ақида сўзларни қилиниш исбот.

Анга қўйдум «Сабот ул-ожизин» да беш шод,

Насойидин ҳам андак айлади ёд.

«Сабот ул-ожизин»ни туркӣ тарзи «Оқизлар матонати» тарзида ўғирса бўлади. Чунки сабот — ҷидам, баъзар, маҳкам турмоқ, маънатонат маъноларида келса, оқиз — натованлик, заҳинлик, хаасталик, кусизлини кабиларни анатлатди.

Китоб ётиқоднинг инсон, ҳалқ учун аҳамиятини баён этиши билан бошланади. Шоирдин талқинчани:

Ақида бўлмаган шайтони элдор,

Агар минг йил амал деб қиласа елдор.

Хўш, шоир юшаган даврда ҳуқмрон ётиқод ким нималардан иборат эди? Албатта, биринчи нафаватда тағрир таолюни ташимоқли. Шонрининг талқинчани, бу нараса аввало, гурӯга беҳуда берилмаслик ва нараво ишлардан ўзини тийишдан иборатидир. Сўнгра, инсон ўз жамиятига кўпилини нимага ётиқод қўйланганинг ҳам ҳисобла олиб, унга хилоф ҳардатлар қўлмаслини лозим:

Тонимоқ Танғрини тоимоқ ҳаводин,
Кейин турмоқ фаолиётнораводин...
Якни билмас жамоат ётиқодин,
Кейин солмоқ муҳолиф ижтиходин.

Сўфи Оллоёр Ҳақни тасаввубу нуқтати на-
заридан тасниф этади:

Худованде, ки бирдур бешаку райб,
Раво йўқтурса ўргон ила айб...
Эртур ўл барча оламининг худоси,
Анинг йўқ ибтиоди, интиҳоси.
Эртур ҳозир ҳамиси, йўқ макони,
Анга қилиғон эмас сабқат замони.

Яна Танғри таоллога қўйидаги саккиз си-
фат ҳам хосидир:

Хайду имлу қудрат ҳам басар, самъ,
Ироду калом тақвандур, эй шамъ.

Китобда Оллоҳон мазкур фазилатларига етарлича талқин берилган. Биз шу талқинлардан бирни — тақвина талқини ҳақида алоҳида тўхтаби ўтиши лозим томонидан. Мъалумки, айримлар билағонлик қилиб, бизнинг яхши ёки ёмон бўлшинимиз Худо томонидан белgilanган экан, биз язага лойиҳа эмасмиз, деб шаконоғлиқ қилиллади. Китобда ёзи-
лишича, инсонни ва унинг феълини яратган Танғри унга лозим даражада эрк-иختир ҳам берган. Инсон аш ўркдан фойдаланиб, гуноҳи эвазига жизнинида шундай таомиданд ҳамширни ёзган:

Сўфи Оллоёр шахс маънавий такомилини масаласини кенг қарордова тасвирилайди. Унингча, ҳимматли бўллиш, тамадан қочмоқ, меҳнатсеварлик энг азлоғ фазилатларидан. Шоир боши билан қудур кавал, кўз ёшича сув топса ёки кипри билан ариқ қазиб бир бошоқ арпа етиштирас, ба неъмат бироронинг миннатидан таомиданд ҳамширни ёзган:

Агар боши била чоҳ қазса банди,
Қўзини ёшича сув топса анда.

Ва гар қазса ариқ кипри била мард,

Агар бир ҳушан жав қўзса парвард,

Бу меҳнат бирла топсанг парчан ион,

Кишини миннатидан улдур осон.

«Сабот ул-ожизин»да нафс учун аризиган-
арзимаган кишиларга эгалиб хизмат қилиш
ҳам қаттиқ қораланди:

Кишини хизматида боғласанг кўл,
Жиловиди ўғурсанг бар қадам йўл.

Бу юргондин фано кечонинг ортуқ,

Бу неъматдин зақум ғиғонинг ортуқ.

Ҳалол меҳнат билан топилмаган неъмат-
дан ҳақиқий инсон юз ўғириши лозим;

Чунки:

Ема зарри ҳаром оғуষта иондин,

Бўлур чоҳе нахас бир қатра қондин.

Инсанни ҳам қарори ҳаромида кимни,

Бўлур қарори ҳаромида кимни.

Инсанни ҳам қарори ҳароми

Абдували ҚУТБИДДИН

МУНГИМДА МУНГИМСАН, ШЕЪРИЯТ

Кўзингни тиқма, бу менинг бошпанам,
Пойгакдан мўлтайма, асло қўймайман.
Юрак деб аталган қизил офтобадан
Узин қон ичтайман, сенга қўймайман.

Бармоғинг ниҳтама, менинг пешонам
Хати тирногимга ёзилмагандир.
Мен билан Ҳудонинг ўртасида кам
Ариғлари сен-ла қазилмагандир.

Юзинг буришиши, менинг бу юзим,
Босганин гоҳ кишин, гоҳ тиканларга.
Ичган бўлсан ичдим, ҳайрат қимизин,
Эзилдим эзилиб ёзилганлардан.

Менини бу фавро, керакмас далол,
Дафтарим вақиғлаб ўқий олмайсан.
Агарки, борлигим йиртсалар, алхол,
Менга бошқа борлиқ тўқий олмайсан.

Йўлу йўригинга юрмасман зинҳор,
Эшик, фарёд чиқар ўлган тошимдан.
Илоё, бошинги тешмасин дўл-кор,
Илоё, ёримла еган ошигдан.

Симлару занжирлар қўлимда
Каҳрлар, заҳарлар йўлимда,
Амрлар, бужурлар сўлимда,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Ҳақорат нақорат ёнимда,
Ҳасрату касратлар жонимда,
Утадир нафрлатлар қонимдан,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Уллиби ОТАЕВА

ОНА ТИЛИМГА

Ўз онам киромай ўз ҳовлисига
Қопид¹ турдибо хокисига, музтар.
Уни танимайди гужумсиз айвон
Хонтахга ўрнига қадалган устар.
Энгиди увада кўндан қаровсиз
Дилдираб бир меҳр паноҳ сўрайди.
Низоят энг кенжаз қизаси таниб
Баданин ўрайди.
У қизар, очишиб борар гул каби
Аста-аста келар ўзига.
Қимтини бир алла бошлайди,
Тушуна бошларлар сўзига.

1копи — эшик

Тоғларни иккига бўлгувчи қилич,
Евларим бошини кесмади, ақаб!
Менинг қўлларими ул ўтмас пиочқ
Шул пиочқ билан мен — омадсиз одам,
Сўйман ўзимни-ўзим ҳар кўни.

Гарчи қонга беланиб ётар,
Додламайди, ҳатто инграммас,
Бошин кесиб олсанг индамас
Қизил гулдан сукунти ўрган,
Гарчи билар: ҳар тонг, ҳар субҳи.
Ҳаётини қирқар япюрадай,
Ўз-ўзига каған тўқишидан
Тўхамаган ипак қуртидан
Улимга тик қарашни ўрган.
...Гарчи билар: боласи бемор
Эҳтимол, сўнг нафасин яшар,
Лекин унинг тўйига атаб
Тўн тикишдан бир бор тинмаган,
Онадан сен умидин ўрган.

Узр, болам, йўлингда тикан
Чиқса, билки бу — менинг каерим.
Ювош қўлнинг парваришизиз
Сал ёввойи кечтан гул фаслим.

Иўлларингта кимдир гул сочиб
Кутса, билки, бу ҳам бир мерос.
Қаҷонлардир кимнинг кафтини,
Айлаганим тикандан халос.

Сен сафарга чиқсанг, изингдан
Қарғаб кимдир сочиб қолса кул.
Лоқайд қараб турганим ўчи,
Қаҷонлардир ёнгаңда бир гул.

Мен аралаш экавериман,
Бүгдой, арпа, гулни-тиканни.
Сен оғринмай теравер, болам,
Бу деҳқонмас онанг экканни.

КЎКЛАМ ЧИЗГИЛАРИ

Ражилган суюккамас

Ит ойга қараб ҳуарар.

Букчайган ток ҳад ростлав

Үрнидан туарар.

Сочларини қирдириб бола,
Озғин, тоза бир тусга қиар.
Қизлар ечган турфа либосни
Бир-бир кия бошлар даражатлар.

Чумолилар фил сезиб ўзни,
Сафланганча сафарга чиқар.
Энди қорлар босмайди изни,
Босса, факат босар майсалар.

Анграймайди ортиқ донг қотиб,
Маъниси бор энди ҳаётнинг.
Ақли қириб, тиллари чиқиб,
Қолар анҳор, ҳатто ариқнинг.

УЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТ

Абдували ҚУТБИДДИН

Мунгланиб ун сари, ун сари...

Мунгимда мунгимсан, шеърият.
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Қичқирап, бақирап оёқлар,
Қийқирап, чиқирап түёқлар,
Кучаниб ёрилар тамоқлар,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Ватанлар чиқадир ватандан,
Баданлар чиқадир бадандан,
Одамлар чиқадир одамдан,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Баттолнинг пинҳона нағмаси,
Қаттолнинг қуртлаган лукмаси,
Бариси туфроқнинг талваси,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Қўнглима яшриниб бопладим,
Юракнинг қўрида тобладим,
Энг гўзл қиз билан ухладим,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Қўчманин кўронлар буҳрони,
Тўтиқуш донолар гирёни,
Мулкимдан тополмас Зуҳрони,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Елғизлик боғида, қоронгу
Дарахтнинг меваси қор оғу,
Татибман, жисмимда янгроги,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Кун сари, кун сари, кун сари,
Ошиқар карвонлар сарвари,

Мунгланиб ун сари, ун сари...

Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Васллар, фасллар қўноғи,
Гуллар тулларнинг қабоги,
Қўтири дид даъвалор сиртмоғи,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Гардишнинг идиши ичиди,
Ҳар чаман, ҳам кўлмак ичиди,
Ҳашорат ҳам инсон ичиди,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Ошёнин титкилар васвослар,
Гўшада гўшт излар фаввослар,
Подшоси, гадоси — либослар,
Мунгимда мунгимсан, шеърият.

Қарлуғоч, қарқуноқ — пуштиранг
Оҳангдан келгайлар, вадаванг
Дунёда, дунёда, човут, чанг...

Мунгимда мунгимсан, шеърият.
На рўзгор, на юмуш, на ташвиш,
Соҳилда қиши илағамлаши
ва ғамдан айш қилиб қуёлиш,

Мунгимда мунгимсан, шеърият.
Не зарур жоҳу жаҳл, лаф-калом,
Ҳўл-қуруқ танламас чанг, тўзон,
Мен сўзон, сен сўзон, ул сўzon,

Мунгимда мунгимсан, шеърият.
Кун сари, кун сари, кун сари,
Ошиқар тун сари сарварим,
Мунгланиб ун сари,

Хона ЭШИГИ КАЛАМУШ ТИРНАЕГАНДАЙ СЕКИН ТИКИЛДИ.

Илаш чўзилиб ётган жойи
— кўрлача устида дарров йигирни, чордана куриб ўтириб олди.

...Ана-а, келди-и!. Уша-да, бошқа ким ҳам...

Нафасини ютиди. Бир зум... сукунат.

Мунда-э... сал-пал одамга ушаб, «хой-хув»-лаб қириб келавеска бўлмайдими...

Илаш баззан тўйиб кетиб:

— Кирағаверинг, Каламушой! — деб юбормоидан ўзини аранг тўйиб турди.

Томониги кирди: «Их-м»

Бақириб «қираверинг!» деб бўларканни ғўл

Жон-пени чиқар кетар! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Зулфин шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Тирикшадан гангрларига юз кўринди: бу киёфа

аёлниндан кўра кўпроқ кимискин гўдакнига ушварди. Каҳримин гўдакни...

Бақириб «хўяниш»-лаб қириб кетибди:

— Илаш, ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб, ўзининг шу «хонда борлигини, йигиниб олганлигини билдириб, кўйса, шас, шунинг ўзи кифоя.

Илаш шиқирлади. Эшик хиёлгина очиди.

Бўйаста, гулдор ҳалат кийиб олганди.

Хонада ҳамондай каламушой!

— Ҳаётини кирди! Томоқ қириб

